

ภาค ๑

วินัยชาวพุทธ

วินัยชาวพุทธ

*

พระสงฆ์มีวินัยของพระภิกษุ ที่จะต้องประพฤติ ให้เป็นผู้มีศีล ชาวพุทธทั่วไป ก็มีวินัยของคฤหัสถ์ ที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นมาตรฐาน

หมวดหนึ่ง

วางฐานชีวิตให้มั่น

ชาวพุทธจะต้องดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมสร้าง สรรค์สังคมให้เจริญมั่นคง ตามหลัก วินัยของคฤหัสถ์ (คหิวินัย) ดังนี้

กฎ ๑: เว้นชั่ว ๑๔ ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (บาปกรรมที่ทำให้ชีวิตมัวหมอง) ๔ คือ

๑. ไม่ทำร้ายร่างกายทำลายชีวิต (เว้นปาณาติบาต)

๒. ไม่ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (เว้นอทินนาทาน)
๓. ไม่ประพฤตินิดทางเพศ (เว้นกาเมสุมิจนจาร)
๔. ไม่พูดเท็จโกหกหลอกลวง (เว้นมุสาวาท)

ข. เว้นอดติ (ความลำเอียง/ประพฤติกลาตธรรม) ๔ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (เว้นฉันทาคติ)
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง (เว้นโทสาคติ)
๓. ไม่ลำเอียงเพราะขลาด (เว้นภยาคติ)
๔. ไม่ลำเอียงเพราะเขลา (เว้นโมหาคติ)

ค. เว้นอบายมุข (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) ๖ คือ

๑. ไม่เสพติดสุรายาเมา
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่รายการบันเทิง
๔. ไม่หลงไปหาการพนัน
๕. ไม่พัวพันมั่วสุมมิตรชั่ว
๖. ไม่มัวจมอยู่ในความเกียจคร้าน

กฎ ๒: เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน

ก. เลือกสรรคนที่จะเสวนา คบคนที่จะนำชีวิตไปในทางแห่งความเจริญและสร้างสรรค์ โดยหลีกเลี่ยงมิตรเทียม คบหาแต่มิตรแท้ คือ

๑. **รู้ทันมิตรเทียม หรือ ศัตรูผู้มาในร่างมิตร (มิตรปฏิรูปก์)**

๔ ประเภท

๑) **คนปอกลอก** มีแต่ชนเอาของเพื่อนไป มีลักษณะ ๔

- (๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- (๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
- (๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจเพื่อน
- (๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒) **คนดีแต่พูด** มีลักษณะ ๔

- (๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
- (๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- (๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งทีหาประโยชน์มิได้
- (๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓) **คนหัวประจบ** มีลักษณะ ๔

- (๑) จะทำชั่วก็เออออ
- (๒) จะทำดีก็เออออ
- (๓) ต่อหน้าสรรเสริญ

(๔) ลับหลังนินทา

๔) **คนชวนฉิบหาย** มีลักษณะ ๔

- (๑) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
- (๒) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
- (๓) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
- (๔) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒. **รู้ถึงมิตรแท้ หรือ มิตรด้วยใจจริง** (สุทฺธมิตร) ๔ ประเภท

๑) **มิตรอุปการะ** มีลักษณะ ๔

- (๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
- (๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
- (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- (๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒) **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์** มีลักษณะ ๔

- (๑) บอกความลับแก่เพื่อน
- (๒) รักษาความลับของเพื่อน
- (๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
- (๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓) **มิตรแนะนำประโยชน์** มีลักษณะ ๔

- (๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
- (๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

(๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔) **มิตรมีใจรัก** มีลักษณะ ๔

(๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)

(๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)

(๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ให้

(๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ข. จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยสัมมาชีพ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขยันหมั่นทำงานเก็บออมทรัพย์ ตั้งฝั่งเก็บรวมน้ำหวาน และเกสร

ขั้นที่ ๒ เมื่อทรัพย์เก็บก่อก้อนตั้งจอมปลวก พึ่งวางแผนใช้จ่าย คือ

- ๑ ส่วน เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง และทำความดี
- ๒ ส่วน ใช้ทำหน้าที่การงานประกอบกิจการอาชีพ
- ๑ ส่วน เก็บไว้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคร่าว จำเป็น

กฎ ๓: รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ

ก. ทำทุกทิศให้เกษมสวัสดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะทั้ง ๖ คือ

ทศที่ ๑ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพ**บิดามารดา** ผู้เปรียบเสมือน
ทศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาอนุเคราะห์บุตร ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระเมื่อถึงคราวจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ พึงแสดงความเคารพนับถือ**ครู**
อาจารย์ ผู้เปรียบเสมือนทศเบื้องขวา ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรีกษา ชักถาม รับ
คำแนะนำ เป็นต้น
๓. พึ่งด้วยดี พึ่งเป็น รู้จักพึ่งให้เกิดปัญญา
๔. ประนินบัติ ช่วยบริการ

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็น
กิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์**ศิษย์** ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. แนะนำฝึกรบมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้
ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่
จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ มี
ความสุขความเจริญ

ทิศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี พึงให้เกิดดีบำรุง**ภรรยา** ผู้เปรียบ
เสมือนทิศเบื้องหลัง ดังนี้

๑. ยกย่องให้เกิดดีสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. ส่งเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เอาจานทุกอย่าง

ทศที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึงปฏิบัติต่อ*มิตรสหาย* ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทศที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุง*คนรับใช้* และ*คนงาน* ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องล่าง ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้
เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอัน
ควร

คนรับใช้และคนงาน แสดงน้ำใจต่อนายงาน ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

ทศที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพ

นับถือต่อ **พระสงฆ์** ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบน ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้มีความสุข
ความเจริญ

ข. เกื้อกูลกับประสานสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วม
สร้างสรรค์สังคมให้สงบสุขมั่นคงสามัคคีมีเอกภาพ ด้วย
สังคหวัตถุ ๔ คือ

๑. ทาน เพื่อแผ่แบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยของ)
๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)
๓. อัถถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา (ช่วยด้วยกำลัง
แรงงาน)
๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน (ช่วยด้วยร่วมสร้าง
สรรค์และแก้ปัญหา เสมอกันโดยธรรม และร่วม
สุขร่วมทุกข์กัน)

หมวดสอง

นำชีวิตให้ถึงจุดหมาย

ก. **จุดหมาย ๓ ขั้น** ดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมาย (อัตถะ)
๓ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ *ทิฏฐิธัมมิกัตถะ* **จุดหมายชั้นตาเห็น** หรือ **ประโยชน์ปัจจุบัน**

- ก) *มีสุขภาพดี* ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน
 - ข) *มีเงินมีงาน* มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
 - ค) *มีสถานภาพดี* เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
 - ง) *มีครอบครัวผาสุก* ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ
- ทั้ง ๔ นี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

ขั้นที่ ๒ *สัมปรายิกัตถะ* **จุดหมายชั้นเลียดาเห็น** หรือ **ประโยชน์เบื้องต้น**

- ก) *มีความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ* ไม่อ้างว้างเลื่อนลอย มีหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง *ด้วยศรัทธา*

- ข) มีความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การอันดีงาม ด้วยความสุจริต
- ค) มีความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมา ด้วยน้ำใจเสียสละ
- ง) มีความแก้แวกล้ำนใจ ที่จะแก้ไขปัญหา นำชีวิตและภารกิจไปได้ ด้วยปัญญา
- จ) มีความโล่งจิตมั่นใจ มีทุนประกันภาพใหม่ ด้วยได้ทำไว้แต่กรรมที่ดี

ขั้นที่ ๓ *ปรมาตมะ* จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง

- ก) ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปร ก็ไม่หวั่นไหว มีใจเกษมศานต์มั่นคง
- ข) ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิต ให้ผิดหวังโศกเศร้า มีจิตโล่งโปร่งเบาเป็นอิสระ
- ค) สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้
- ง) รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจด สดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่าเป็น “บัณฑิต”

ข. จุดหมาย ๓ ด้าน จุดหมาย ๓ ชั้นนี้ พึงปฏิบัติให้
สำเร็จครบ ๓ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ *อัตตัตถะ* จุดหมายเพื่อตน หรือ **ประโยชน์ตน** คือ
ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง
เอง หรือพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง

ด้านที่ ๒ *ปรัตถะ* จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น**
คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือผู้อื่น
ให้ได้ให้ถึงด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนา
ชีวิตของตนขึ้นไปตามลำดับ

ด้านที่ ๓ *อภยัตถะ* จุดหมายร่วมกัน หรือ **ประโยชน์ทั้งสอง**
ฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของ
ชุมชนหรือสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมและปัจจัย
ต่างๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อ
เกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓
ชั้นข้างต้น

ชาวพุทธชั้นนำ

ชาวพุทธที่เรียกว่า อุบาสก และอุบาสิกา นับว่าเป็นชาวพุทธชั้นนำ จะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลักให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป นอกจากรักษาวินัยชาวพุทธแล้ว ต้องมีอุบาสกธรรม ๕ ดังนี้

๑. **มีศรัทธา** เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มกมาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่และสูงสุด
๒. **มีศีล** นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และแก้กมลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น
๓. **ไม่ถ่อมลงคนดีน่าว เชื้อกรรม** มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโซคกลางเรื่องขลังมกมล ไม่หวังผลจากการขออำนาจดลบันดาล
๔. **ไม่แสวงหาพาหิรทักษิไณย์** ไม่ไขว่คว้าเขตบุญขุนขลังผู้วิเศษ คักดีลีหรี นอกหลักพระพุทธานุศาสนานา
๕. **ชวนชวยในการทะนุบำรุงพระพุทธานุศาสนานา** ใส่ใจริเริ่มและสนับสนุนกิจกรรมการกุศล ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หมายเหตุ:

- * วินัยของคฤหัสถ์ คือ คีหิวินัย ได้แก่พระพุทธานุวาทในลิ่งคาลกสุตร พระไตรปิฎก เล่ม ๑๑ (ที.ป/๑.๑๑/๑๗๒-๒๐๖/๑๙๔-๒๐๗)
- * "อุบาสกธรรม ๕" มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๒ (อง ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

ກາດ ໒

ໜັງສືຊີວິດ

หมวดนำ

คนกับความเป็นคน

๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ *สิกขา* หรือการศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว เชื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชน ผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติ ที่เป็นต้นทุน ๗ ประการ ที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิต ที่ดงาม* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษา* ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิต ที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ อย่างแท้จริง ดังนี้

๑. *กัลยาณมิตรตตา* (มีกัลยาณมิตร) *แสวงแหล่งปัญญา และแบบอย่างที่ดี* คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้น

แต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคมนับกับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพลชักนำและชักชวนกัน ให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์

๒. สีสัมปทา (ทำศิลปะให้ถึงพร้อม) **มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต** คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศิลปะขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยภาพสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) **มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์** คือ เป็นผู้มีพลังแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิด

จะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วงวนแห่งความมัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

๔. **อัตตสัมปทา** (ทำตนให้ถึงพร้อม) **มุ่งมันฝึกตนจนเต็ม**
สุตภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้ คือ ระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึกซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหา เป็นจุดเวลาที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. **ทิวฐิสัมปทา** (ทำทิวฐิให้ถึงพร้อม) **ถือหลักเหตุปัจจัย**
มองอะไรๆ ตามเหตุและผล คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดีงามมีเหตุผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้า เป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาลชะตากรรมกับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะเฝ่ทำให้สำเร็จและดีงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่ทำ ถึงสำเร็จก็ไม่หลงลอย

ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่ว่าจะ
 โวยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตาม
 กระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. *อัปปรมาทสัมปทา* (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม)
ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีจิตสำนึกในความไม่เพีย
 มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้ง
 ของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ
 ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้นิ่งนอนใจอยู่ไม่ได้
 และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้น
 ขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม
 และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญอกงาม โดยใช้เวลา
 ทั้งคืนวันที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. *โยนิโสมนสิการสัมปทา* (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม)
ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง คือ รู้จักคิด รู้
 จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไป
 ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณา
 สอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง
 หรือเพื่อให้เห็นแง่มุมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถ
 แก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธี
 การแห่งปัญญา ที่จะทำให้พึงตนเองและเป็นที่พึงของคนอื่นได้

(ส.ม. ๑๙/๑๒๙-๑๓๖/๓๖-๓๗)

๒. คนสมบูรณ์แบบ

(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. *ธัมมัญญตา* **รู้หลักและรู้จักเหตุ** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่า ตำแหน่งฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. *อัตถัญญตา* **รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล** คือรู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์

ประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงาน อย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. **อัตตัญญูตา รู้ตน** คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญออกมาถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. **มัตตัญญูตา รู้ประมาณ** คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือ

องค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. *กาลัญญุต* **รู้จักกาล** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลา และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. *ปริสัจญุต* **รู้จักชุมชน** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกิจการอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. *บุคคัลญุต* **รู้จักบุคคล** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คดีอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

ธรรม ๗ ข้อนี้ เรียกว่า **ลัทธิปริสธรรม*** แปลว่า ธรรม
ของลัทธิปริสชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความ
เป็นคนที่สมบูรณ์

(อง.สศตท. ๒๓/๖๕/๑๑๔)

* ดูบันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑ หน้า ๑๑๑

หมวดหนึ่ง

คนกับสังคม

๓. คนมีศีลธรรม

(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. **กายสุจริต** ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

๒. **วจีสุจริต** ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. **มโนสุจริต** ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

(ที่.ป/า. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่ง
กุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

● **ทางกาย ๓**

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มี
เมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรียบ;
เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวง
แทนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและ
วงศ์ตระกูลของกัน

● **ทางวาจา ๔**

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์
ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก;
พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่
คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุ
มีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

● **ทางใจ ๓**

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** (ทางทำกรรมดี) บ้าง **ธรรมจริยา** บ้าง **อารยธรรม** บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็น วาสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต

(ม.ล. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก **ศีล ๕** ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอกุศลนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติดูผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้ลำบาก

๔. เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(อัง.ปญจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม

(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา **ความรัก** คือ ความปรารถนาดี มิไม่ตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา **ความสงสาร** คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา **ความเบิกบานพลอยยินดี** เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา **ความมีใจเป็นกลาง** คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ

พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที่.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า **สังคหวัตถุ ๔** อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. **ทาน ให้ปัน** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปันช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. **ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็น

* กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างชวนชวนในกิจการหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางที่เฉยคอยดูโดยสงบ ไม่เข้าชี้รู้ชี้ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่า อุเบกขานั้น เหมือนตั้งนายสารถิ เมื่อมีวงฎทางเรียบสนิท ก็นิ่งค้อมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่โดยนัยนี้ จึงแสดงความหมายของอุเบกขาอย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางที่เฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน

หลักฐาน ชักจูงในทางที่ติงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. **อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา** คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชววยช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. **สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

๕. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน

(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า **นาถกรณธรรม**) ๑๐ ประการ คือ

๑. **ศีล ประพฤติดีมีวินัย** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

๒. **พหุสัจจะ ได้ศึกษาระดับมาก** คือ ศึกษาเล่าเรียนลำดับรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลป-วิทยาใด ก็ศึกษาให้ชำชอง มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. **กัลยาณมิตรตตากรู้จักคบคนดี** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถือเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. **โสวจัสสตา เป็นคนที่พูดกันง่าย** คือ ไม่ตีอรรถกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. **กิงกรณียะสุ ทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่** คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อน พ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. **ธรรมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม** คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกลสนิทสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. **วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน** คือ ขยันหมั่นเพียรพยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. **สันตภูสิ มีสันโดษรู้พอดี** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. **สติ มีสติคงมั่น** คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อน

ลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมมถล้าลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปลະ
ละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. **ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุ
ผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้ง
หลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็น
อิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจาร์ณญาณ

(ที.ป.า. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็น
เพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วม
ครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า **สารา
ณียธรรม** (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑. **เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา** คือ แสดง
ไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน
ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยา
สุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. **เมตตาวจีกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ช่วยบอก
แจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ลังสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วย
ความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้ง
ต่อหน้าและลับหลัง

๓. **เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธารณโภคี ได้มาแบ่งกันกินใช้** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. **ศีลสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา** คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. **ทิวฐีสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

๖. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. **รู้หลักอภิปไตย** คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า **อภิปไตย ๓ ประการ*** ดังนี้

๑. **อัตตาริปไตย** **ถือตนเป็นใหญ่** คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายบุคคล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. **โลกาภิปไตย** **ถือโลกเป็นใหญ่** คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายบุคคล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. **ธรรมาริปไตย** **ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๒ หน้า ๑๑๑

การด้วยประการสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และ
ความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัด และพิจารณา
อย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วย
บริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็น
ประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ
กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย
พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย

(ที่.ป.ว. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

ข. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบ
ที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง
โดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า **อภิธานิยธรรม ๗ ประการ** คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องเนติย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการ
งาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำนาจอใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อ
กำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่
เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติ
มันอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนูญ

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชณียสถาน อนุสาวรีย์ ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้าให้ทำดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธ์ ซึ่งเป็นหลักใจ และเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับ และหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(ที่.ม. ๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพடுத்தตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิศล้ำ โดยเฉพาะข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗. คนผู้นำรัฐ

(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้น แต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครอง โดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. ทรงทศพิธราชธรรม คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือ ราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. **ทาน ให้ปันช่วยประชา** คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดย มุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. **ศีล รักษาความสุจริต** คือ ประพฤติดีงาม สำนวณกาย และวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตตិคุณ ประพฤติ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. *ปริจจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียดสละ* คือ สามารถเสียดสละความสุข สำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. *อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง* คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. *มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน* คือ มีอัธยาศัยไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดีแต่มีชาติยาเกรง

๖. *ตปะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส* คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่าเสมอหรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. *อภักโธระ ถือเหตุผลไมโกรธา* คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. *อวิหิงสา มือหิงสานำร่วมเย็น* คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษ

อาชญาแก่ประชากรราษฎรผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. **ขันติ ขำนะเข็ญด้วยขันติ** คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรรมที่ทำเพื่อญโดยชอบธรรม

๑๐. **อวิโรธนะ มิปฏิบัติคลาดจากธรรม** คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชากรราษฎรปรารภนาโดยชอบธรรม ก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลากลัการะหรืออิฏฐารมณอนิฏฐารมณใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กิติ นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กิติ ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(พ.ท. ๒๘/๒๔๐/๘๖)

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า **จักรวรรดิวัตร** (ธรรมนิยมหรือหน้า

ที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการ* คือ

๑. **ธรรมาธิปไตย** **ถือธรรมเป็นใหญ่** คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. **ธรรมิการักษา** **ให้ความคุ้มครองโดยธรรม** คือ จัดอำนาจการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน** ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่นพ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท่าสัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. **มา อธรรมการ** **ห้ามกั้นการอาธรรม** คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมนธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กั้นคนร้าย ให้โอกาสคนดี

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๓ หน้า ๑๑๒

** หมายถึง พระมหากษัตริย์ หรือคนในครอบครัวและในปกครอง ส่วนตัวซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

๔. **ธนานุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. **ปริပ္พฉา โฆฆาตการสอบถามปรึกษา** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมิ้วเมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไต่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที่.ป.ว. ๑๑/๓๕/๖๕)

ค. ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า **ราชสังคหวัตถุ** (หลักการ สงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

๑. **สสเมธะ ฉลาดบำรุงธัญญาหาร** คือ ปรึชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. **ปฺริสเมธะ ฉลาดบำรุงข้าราชการ** คือ ปรึชาสามารถ

ในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. *สัมมาปาสะ* **ผูกประสานปวงประชา** คือ ผดุงผลานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจน ยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. *วาชไปยะ* **มีวาหะคุดติมใจ** คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจง แนะนำ รู้จักทักทาย ไถ่ถามทุกข์สุขราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

(ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเว้นอคติ นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติกเลียดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. *ฉันทาคติ* ลำเอียงเพราะชอบ
๒. *โทสาคติ* ลำเอียงเพราะชัง
๓. *โมหาคติ* ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. *ภยาคติ* ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที.ป/๑๑/๑๗๖/๑๙๖)

หมวดสอง

คนกับชีวิต

๘. คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ

(ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพรึง
แม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด
และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมา
แล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความ
สำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมาย
แห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็น
จุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า **อัตถะ** หรือ **อรรถ ๓** คือ

๑. **ทิฏฐิธัมมิกัตถะ** **จุดหมายชั้นตาเห็น** หรือ **ประโยชน์**
ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า
อายุยืนยาว

ข) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทาง
เศรษฐกิจ

ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไฉนตรี เป็นที่ยอมรับ
ในสังคม

ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่นับถือ
ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้
เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. สัมปรายิกัตถะ จุดหมายชั้นเลียดาเห็น หรือ ประโยชน์
เบื้องต้น ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้ำลึกภายใน
โดยเฉพาะ

ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ

ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การดี
งามสุจริต

ค) ความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญ
ประโยชน์

ง) ความแก้แค้นล้างแค้นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหา
นำพาชีวิตไป

จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกัน
วิธีสุภาพใหม่

๓. **ปรมาัตถะ จุดหมายสูงสุด** หรือ **ประโยชน์อย่างยิ่ง** คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวน
ปรวนแปรต่างๆ

ข) ไม่ผิดหวัง โศกเศร้า บิบบคั่นจิต เพราะความยึดติดถือ
มั่นในสิ่งใด

ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอด
เวลา

ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อัตถะ ๓ ชั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. **อัตถัตถะ จุดหมายเพื่อตน** หรือ **ประโยชน์ตน** คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือ พัฒนาชีวิตของตนให้ลุถึง

๒. **ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น** หรือ **ประโยชน์ผู้อื่น** คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อน มนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิต ของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. **อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน** หรือ **ประโยชน์ทั้งสอง ฝ่าย** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือ สังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น

ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศิลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้การแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุล่วงปรมาตม์ คือประโยชน์สูงสุด

(พ.จ. ๓๐/๗๕๕/๓๘๙)

ข. ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า **พลัง** (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. **ปัญญาพลัง กำลังปัญญา** คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสถานะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริง

๒. **วิริยพลัง กำลังความเพียร** คือ เป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การทำงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

๓. **อนวัชชพละ*** **กำลังสุจริต** หรือกำลังความบริสุทธิ์ คือ มีความประพฤติและหน้าที่การงาน สุจริตไร้โทษ สะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. **สังคหพละ** **กำลังการสงเคราะห์** คือ ได้ช่วยเหลือ เกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มี คุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำสั้นๆ ว่า **รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มือสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์**

(อ.จ. นวก. ๒๓/๒๐๙/๓๗๖)

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผล สำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า **อธิษฐาน** (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

๑. **ปัญญา ใช้ปัญญา** คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่รู้ว่าตาม อารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เข้ายวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความ รู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึง ความจริง

* แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ

๒. **สัจจะ รักษาสัจจะ** คือ สงวนรักษาตำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัดเห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมาตม์

๓. **จาคะ เพิ่มพูนจาคะ** คือ คอยเสริมหรือทวีความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือต่อต้านตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จ เป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเย้ายวน ให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมดเริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. **อุปสมะ รู้จักสงบใจ** คือรู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ผิดทน ให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวาย อันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบpongใส่รู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

(ม.ญ. ๑๔/๖๘๒/๔๓๗)

๙. คนประสบความสำเร็จ

(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความเจริญ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า **จักร** (ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ขั้ว คือ

๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม** คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยแก่การศึกษา พัฒนาชีวิต การแสวงธรรมหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒. **สัปปริสุปัสสยะ เสาะเสวนาคณตี** คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงธรรมหาความรู้ ความก้าวหน้าองกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. **อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิถี** คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้ดีงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่

มั่นคง ไม่พร่าส่าย ไม่ไกลเขื่อนแซ

๔. **บุพเพกตปุญญตา มีทุนดีได้เตรียมไว้** ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไป

(อภ.จตุกก. ๒๑/๓๑/๔๑)

ข. หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. **ฉันทะ มีใจรัก** คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. **วิริยะ พากเพียรทำ** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำให้สำเร็จด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. **จิตตะ เอาจิตฝึกลง** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำ

สิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. **วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน** คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานต่างๆ ไป อาจจำสั้นๆ ว่า รักรงาน ผู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา

(ที.ป/า. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓)

ค. หลักเมล็ดโพธิญาณ ดำเนินตามพระพุทธปฏิบัติ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุสัมโพธิญาณ เรียกว่า **อุปัฏฐาตธรรม** (ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ

๑. **อสนุจฺจิตา กุสเลสุ ฌมเมสุ** ไม่สันโดษในกุศลธรรม คือ ไม่รู้อิ่ม ไม่รู้พอ ในการสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒. **อปปฏิวณิตา จ ปธานสมิ** บำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ คือ เพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง ไม่ยอมแพ้

๕๖

ธรรมนูญชีวิต

ไม่ยอมให้อดอยต่ออุปสรรค
ลำบาก

และความเหน็ดเหนื่อยยาก

(ที่.ปว. ๑๑/๒๒๗/๒๒๓)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ

(ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่เราจะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทาง เศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ขันหาและรักษาสมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็น ไปเพื่อ ประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุข
ขั้นต้น ที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม* ๔ ประการ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยัน หมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบ อาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและ ดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้ม ครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วย

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๑๑๒

ความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. *กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร* คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. *สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี* คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

(อง.อญ.จก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๙)

ข. *ขันแองจัดสรรทรัพย์* เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

- *เอเคน โภเค ภูณเชย* ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- *ทวิหิ กมมํ ปโยชเย* ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- *จตุคคณจ นิธาเปย* อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(ที.ป/า. ๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

ค. **ชั้นจับจ่ายกินใช้** พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพฺพเปตพฺลิตี ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ
 (๔) ราชพฺลิตี บำรุงราชการด้วยการเสวยภาณีอากร เป็นต้น
 (๕) เทวตพฺลิตี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพ
 บูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติ
 ดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมีวเมมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะ
 หมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์
 ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจ เช่นเดียวกับ
 กัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(อภ. ปญจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย
 ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่ง
 ส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะราย
 การที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถ
 ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก สังคห
 วัตถุ (ในบทที่ ๔) เป็นต้น

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

(ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่เราจะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นภรรยาหรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. **มีความสุขดีประการ** คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า สุขของภรรยา (กามโภคีสุข) ๔ คือ

๑. **อัตถิสุข** สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจเอิบอímและอุ่นใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. **โภคสุข** สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจเอิบอímใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. **อนนสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจเอิบอímใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพฤติกไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจว่า ตนมีความประพฤติกสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ไครติเดียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ*
บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด

(อง.จตุกก. ๒๑/๖๒/๙๑)

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ กฎหัสถ์ที่ดี นำเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ในชาวบ้าน ๑๐ ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ **หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม**

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลียงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เพื่อแบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เพื่อแบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลียงตนให้เป็นสุขด้วย เพื่อแบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ **หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง**

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ ดี ๑)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ ดี ๒)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๕ หน้า ๑๑๓

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสียด ๑ คี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสียด ๒ คี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสียด ๑ คี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังติด ยังมัวเมา
หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มี
ปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโลกทรัพย์ได้
(เสียด ๑ คี ๓)

**พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติ-
สัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้**

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลี้ยง
ตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี;
ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่า
ทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้
เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโลกทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศ
ประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นภุชงค์แบบ
ฉบับที่นำเคารพนับถือ

ค. **กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่** คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า **ฆราวาสธรรม*** ๔ ประการ ดังนี้

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. **ขันติ อุตทน** คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอย

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือ เกื้อกูล บำเพ็ญ ประโยชน์ สละโลก ละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

(พ.ศ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

ง. **รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง** คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดจนถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๑๑๓

และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดคิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัฑฒิ ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑. **จงงามด้วยศรัทธา** คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. **จงงามด้วยศีล** คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. **จงงามด้วยสุตะ** คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียน สดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนช่วยให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. **จงงามด้วยจาคะ** คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. **จงงามด้วยปัญญา** คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี

จ. **ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี** นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติ ดังนี้

๑. น **สาธารณทวารุส** ไม่คบชู้สัวหามั่วหมกมุ่นในทางเพศ

๒. น **ภุญเช สาธุเมกโก** ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิครสผู้เดียว

๓. น **เสเว โลกายติโก** ไม่พรั่นเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ

๔. **สีลวา** ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕

๕. **วตตสมปโน** ปฏิบัติกิจการหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์

๖. **อุปมตโต** ไม่ประมาท ระวังหรือร้อนทุกเวลา

๗. **วิจกขโณ** มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา

๘. **นิวาตวุตติ อตุถุโร สุภาพ** ไม่คือกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น

๙. **สุรโต** เสถียรงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย

๑๐. **สขิโล มุทุ พุคจน่าฟัง** ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย

๑๑. **สงกเหตา จ มิตตาน** มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย

๑๒. **สัวิกา** เพื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป

๑๓. วิชาโนวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. ตบเปยย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. ชนมกามโม ไคร่ธรรม รักความสุจริต
๑๖. สุตาธโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
๑๗. ปริปุจฺจโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)

บุคคลที่ไม่ประมาทมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมคา ดังนี้

ก. **รู้ทันโลกธรรม** คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้อง ต่อสถานะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า **โลกธรรม** (ธรรมดาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมคา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ขึ้นชม	ชมขึ้น
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ	๖. นินทา
๗. สุข	๘. ทุกข์

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ขึ้นชมนำปรารถนา น่าชอบใจ คนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า **อิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง ที่

ขมขื่น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า **อนิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกัน ก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. **ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา** ไม่รู้จักฝึกอบรมตน ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลุ่มตน ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงไหลมัวเมา หรือลำพองจนเหลิงลอย คราวเสีย ก็หงอยละเหี่ยหม่นดำดิ่งหรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปล่อยใจให้ โลกธรรมเข้าครอบงำอำยิจิต พวยบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์ โศก

๒. **ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก** รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงไหลมัวเมาเคลิ้มไปตาม อกุฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะ อกุฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่หลงใน สุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็น ประโยชน์ เช่น ใช้อกุฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ

หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิทธิธรรมณ์เป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงามและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(อภ.อภุจก. ๒๓/๙๖/๑๕๙)

ข. **ไม่มองข้ามเทวทูต** คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสถานะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมคาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า **เทวทูต** (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่าง คือ

๑. **เด็กอ่อน** ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านี้
 ๒. **คนแก่** ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้
 ๓. **คนเจ็บ** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น
 ๔. **คนต้องโทษ** ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพุดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์
 ๕. **คนตาย** ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด
- มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทัณฑสถาน และโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มีให้มิใจหดหู่หรือ

หวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความ
สังเวช เร่งชวนขยายประกอบแต่กัลยาณกรรม คือ การ
กระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.ญ. ๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. **คำนิมิตแห่งชีวิต** แม้ไม่ใช่เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควร
พิจารณาอยู่เสมอ ตามหลักที่เรียกว่า **อภิณหปัจเจกขันธ์** (สิ่ง
ที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด
ควรหัดพิจารณาเรื่อยๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. **ชราขัมมตา** ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีความแก่เป็น
ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. **พยาธิขัมมตา** ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีความเจ็บ
ป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓. **มรณขัมมตา** ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีความตายเป็น
ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. **ปิยวินาभावตา** ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เราจักต้อง
ประสบความพลัดพราก ทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. **กัมมัตตสกา** ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน
เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา
ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น

บรรเทาความลุ่มหลงความถ้อยมั่นยึดติด และป้องกันการทำ
ความทุจริต ทำให้เร่งชวนช่วยทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็น
ประโยชน์

(อง.ปญจก. ๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม

คนกับคน

๑๓. คนร่วมชีวิต

(คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. คู่สร้างคู่สม มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้อุสมรมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืดยาว เรียกว่า สมชีวิธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สมสัทธา มีศรัทธาสมกัน เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิดความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. สมสีลา มีศีลสมกัน มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสอดคล้อง ไปกันได้

๓. **สมจาภา มีจาคะสมกัน** มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน
๔. **สมปัญญา มีปัญญาสมกัน** รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพุดกันรู้เรื่อง

(อง.จตุกก. ๒๑/๕๕/๘๐)

ข. กุศลชัมภูระกัม หรือ **กุ่มุญกุกรรม** คือ **กุศลกรรมที่มีคุณธรรม** ลักษณะนิสัยความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง ภรรยา ประเภทต่างๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. **วธกภริยา ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต** คือ ภรรยาที่มีได้ อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี
๒. **โจริภริยา ภรรยาเยี่ยงโจร** คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ
๓. **อัยยาภริยา ภรรยาเยี่ยงนาย** คือ ภรรยาที่เกียดคร้าน ไม่ใส่ใจการทำงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี
๔. **มาตาภริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา** คือ ภรรยาที่หวังดี เสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยักรักษา

๕. **ภคินีภริยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว** คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดั่งน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. **สขีภริยา ภรรยาเยี่ยงสหาย** คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตรักดี เวลาพบสามีก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. **ทาสีภริยา ภรรยาเยี่ยงนางทาสี** คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ใต้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี กีดกัน ไม่แสดงความโกรธตอบ

(อภ. สตุตตก. ๒๓/๖๐/๙๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอย่างนี้ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก้หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือนคือ **ฆราวาสธรรม*** ๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๑๑๓

๑. **สัจจะ ความจริง** คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

๒. **ทมะ ฝึกตน** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งขึ้นไป

๓. **ขันติ อุตทน** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่ว้าวามทนต่อความล่อลวงล้ากำเกินทน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. **จาคะ เสียสละ** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อผู้ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยายามกันเฝ้ายามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของผู้ครองไม่ใจแคบ

(ส.ส. ๑๕/๔๔๕/๓๑๖)

ง. **คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิศเบื้องหลัง*** คือ

สามิปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่น

๓. ไม่นอกใจ

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
 ๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส
- ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย
๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
 ๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
 ๓. ไม่นอกใจ
 ๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
 ๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ
๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อปัญหาให้เกิดความแปร-ปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ
๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่ บำรุงกายใจเป็นพิเศษ

๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน

๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว ฟังซาบซึ่งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

(นัย ส.สพ. ๑๘/๔๖๒/๒๙๗)

๑๔. คนรับผิดชอบตระกูล

(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า **กุดจิริฎฐิติธรรม ๔** อย่าง คือ

๑. **นัฏฐุคเวสนา** ของหายของหมด รู้จักหามาไว้
๒. **ชินณปฏิสังขรณา** ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓. **ปริमितปานโกชนา** รู้จักประมาณในการกิน การใช้
๔. **อริปัจจสีลวันตสถาปนา** ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(อภ. จุติฎก. ๒๑/๒๕๗/๓๓๗)

ข. บุชาคนที่เหมือนไฟ บุคคลต่อไปนี้เป็นเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติคุณพวกนี้

ถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า อัคคิปาจริยา (ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ คุจไฟบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ

๑. อาหุไนยัคคิไฟที่ควรแก่ของค่านับ ได้แก่บิดามารดา
๒. คหปตัคคิไฟประจำตัวเจ้าบ้าน ได้แก่บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

๓. ทักขิไณยัคคิไฟทักษิไณย ได้แก่บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทมัวเมา

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงรู้จัก บุตร ๓ ประเภท และให้การศึกษาอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. อภิชาติบุตร บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา ดีเลิศกว่าพ่อแม่

๒. อนุชาติบุตร บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา เสมอด้วยพ่อแม่

๓. อวชาติบุตร บุตรที่ต่ำลงกว่าบิดามารดา เสื่อมทราม ทำลายวงศ์ตระกูล

(ขุ.ธิตี. ๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. **ทำหน้าที่ผู้มาก่อน** คือ ฟังอนุเคราะห์บุตริตาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน ทิศเบื้องหน้า* ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที่.ป.ว. ๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

จ. **เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ** ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี ฟังเป็นราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๑๕. คนสี่บตระกูล

(ทนายทที่ดี)

ผู้เป็นทนายท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมารักษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นทนายทที่ดี พึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นคุณประดุจช่วยอันเปิดออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า **วัฒนธรรม ๖*** ประการ ต่อไปนี้

๑. **อาโรคยะ รักษาสุขภาพดี** มีลาภอันประเสริฐ คือ ความไร้โรคทั้งจิตและกาย

๒. **ศีล มีระเบียบวินัย** ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๗ หน้า ๑๑๓

๓. พุทธชาดุมัต ได้คนดีเป็นแบบอย่าง ศึกษาเยี่ยงนิยม
แบบอย่างของมหาบุรุษพุทธชน

๔. สุตะ ตั้งใจเรียนให้รู้จริง เล่าเรียนกันคว่าให้รู้เชี่ยวชาญ
ไฝ่สดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน

๕. ธรรมานุวัติ ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม ดำรงมั่นใน
สุจริต ทั้งชีวิตและงานดำเนินตามธรรม

๖. อลีนตา มีความขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจแข็งแกร่ง
ไม่ท้อถอยเฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(พ.ชา. ๒๗/๘๔/๒๗)

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความ
ประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะ
เป็นเหตุให้โลกทรพย์ย่อยยับไป ที่เรียกว่า อบายมุข ๖
ประการ คือ

๑. ติดสุรยาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

๑. ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ

๒. ก่อการทะเลาะวิวาท

๓. ทำลายสุขภาพ

๔. เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง

๕. ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย

๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖
๑. เป็นการไม่รักษาตัว
 ๒. เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
 ๓. เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
 ๔. เป็นที่ระแวงสงสัย
 ๕. เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
 ๖. เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก
๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เต็นรำที่ไหนด ขับร้อง คนตรี ที่ไหนด ไปที่นั่น
๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖
๑. เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
 ๒. เมื่อแพ้ ก็เสียทรัพย์ที่เสียไป
 ๓. ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
 ๔. เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ
 ๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
 ๖. ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว
๕. มั่วสุมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่ว อย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลาย

เป็นนักร้องพ่น นักร้องผู้หญิง นักร้องเหล่า นักร้องของ
ปลอม นักร้องนักดื่ม และนักร้องหัวไม้

๖. มั่วแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็น
ข้ออ้าง ผัดเพี้ยน ไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มี
อยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนานัก ร้อน
นัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน

(ที.ป.ว. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖)

ค. **เชื่อมสายสัมพันธ์กับบูรพการี** คือ ในฐานะที่เป็นบุตรีคา
พิงเคารพิตามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหน้า* ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที.ป.ว. ๑๑/๑๙๙/๒๐๒)

ง. **มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา** พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ
คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัว

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

คือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติ
ที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการ
ศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของ
สังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า แสงเงินแสงทอง
ของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ ดังนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. จลาคิดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

คุณำอธิบายใน หมวดนำ คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้
เป็นสัตว์ประเสริฐ

๑๖. คนที่จะคบหา (มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้า และความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่อง คนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

ก. **มิตรเทียม** พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร (มิตรปฏิรูปก์) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. **คนปอกลอก** ขนเอาของเพื่อนไปฝ่ายเดียว (हरชน*) มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. ขอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. **คนดีแต่พูด (วจีบรม)** มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๙ หน้า ๑๑๔

๒. คีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
 ๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งทีหาประโยชน์มิได้
 ๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง
๓. **คนหัวประจบ (อนุปิยภาณี) มีลักษณะ ๔**
๑. จะทำชั่วก็เออออ
 ๒. จะทำดีก็เออออ
 ๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
 ๔. ถลับหลังนินทา
๔. **คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔**
๑. คอยเป็นเพื่อนค้ำน้ำมา
 ๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
 ๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวคูการละเล่น
 ๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน
- ข. **มิตรแท้** ฟังรู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง (สุทรมิตร)
- ๔ ประเภท ดังนี้
๑. **มิตรอุปการะ (อุปการก) มีลักษณะ ๔**
 ๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
 ๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
 ๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
 ๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
 ๒. **มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔**

๑. บอกความลับแก่เพื่อน
 ๒. รักษาความลับของเพื่อน
 ๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
 ๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ (อัครักขาโย) มีลักษณะ ๔
๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
 ๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
 ๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
 ๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
๔. มิตรมีใจรัก (อนุกัมปี*) มีลักษณะ ๔
๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
 ๒. เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
 ๓. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
 ๔. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที่.ป.๗. ๑๑/๑๙๒/๒๐๑)

ค. มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติ
ในฐานะที่เป็นเสมือน ทิศเบื้องซ้าย* ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๐ หน้า ๑๑๔

พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้

๑. เพื่อแบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของ

เพื่อน

๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๑๗. คนงาน-นายงาน

(ลูกจ้าง-นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิสเบื้องล่าง* ดังนี้

ก. นายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ

๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

- ข. **คนรับใช้และคนงาน** มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้
๑. เริ่มทำงานก่อน
 ๒. เลิกงานทีหลัง
 ๓. เอาแต่ของที่นายให้
 ๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
 ๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที่.ป/ว. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

หมวดสี่

คนกับมรรคา

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย น่ารัก คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. ครู นำเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. *ภาวนีโย นำเจริญใจ* คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญา แท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจ

๔. *วตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล* คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. *วจนฺทขโม อดทนต่อถ้อยคำ* คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม แม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์*

๖. *คฺมฺภีรญฺช กถํ กตฺตา แลลงเรื่องถ้ำลึกได้* คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ผู้ขยากลึกลงให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. *โน จฏฺฐาเน นโยหฺเย ไม่ชักนำในอฐาน* คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

(อภฺ.สํ.ศ.ต.ก. ๒๓/๓๔/๓๓)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๑ หน้า ๑๑๔

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. อนุบุพพิกขา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหา ตามลำดับความง่ายยากกลุ่มเล็ก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทัสสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายชักเยื้องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. อนามัยันคร ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อาภิส คือ สอนเขามิใช่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อนุปหัจฉิ วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น

(อ.จ.ป.ญ.จก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕)

ค. มีลีลาครูครบทั้งสี่ ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๒ หน้า ๑๑๔

๑. **สันตัสสนา** **ชี้ให้ชัด** จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบาย ให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. **สมาทปนา** **ชวนให้ปฏิบัติ** คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. **สมุตเตชนา** **เร้าให้กล้า** คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. **สัมปหังสนา** **ปลุกให้ร่าเริง** คือ ทำบรรยากาศให้สนุก สดชื่น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟังชุ่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

จำง่าย ๆ ว่า สอนให้ **แจ่มแจ้ง ชูใจ แกล้วกล้า ร่าเริง**

(เช่น ที.ดี. ๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. **มีหลักตรวจสอบสาม** เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา

๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของตนเอง

๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

(อภ.ติก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ ตามหลักกรรมเสมือนเป็น ทิตเบื่องขวา* ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ**

(ที.ป/๑. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ๑๓ หน้า ๑๑๔

๑๙. คนผู้เล่าเรียนศึกษา

(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่ประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔* และอิทธิบาท ๔* แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. **รู้หลักคุณภาพของการศึกษา** คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ ดังนี้

๑. **องค์ประกอบภายนอกที่ดี** ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

* ดู บทที่ ๑๐

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาก็หรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักฟังพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นที่ฟังของผู้อื่น

(ม.ญ. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักบุพภาคของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว ฟังนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบุพนิमितแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นท่อนที่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

คุณคำอธิบายใน หมวดนำ คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็น
สัตว์ประเสริฐ

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติ อาจสร้าง
ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติ
ตามหลัก วุฒิชรรม* (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่ง
ปัญญา) ๔ ประการ

๑. สัมปรัศสังเสวะ เสวนาผู้รู้ คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา
คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับ
ถือ

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน คือ เอาใจใส่สดับ
ตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจาก

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๔ หน้า ๑๑๕

ตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือ หรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

๓. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย คือ รู้ เห็น ได้ อ่าน ได้ ฟัง สิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสถานะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและตรិตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติ หรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(อภ.จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูต คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูตในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ องค์คุณของพหุสูต (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสูตฯ ฟังมาก คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สัมผัสความรู้ ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. **ชตา จำได้** คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราว หรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. **วจสา ปริจิตา คล่องปาก** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. **มนสานุเปกขิตา เจนใจ** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. **ทัญญิยา สุปฏิวิทฺธา ขบได้ด้วยทฤษฏี** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเอง และที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นๆ ในสาขาวิชาหรือทฤษฏีนั้นๆ ไปร่งตลอดสาย

(อง.ปญจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ ฟังแสดงการระบับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทศ ๖ ชื่อว่าด้วย ทศเบื่องขวา* ดังนี้

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รั้งใช้ ปรีกษา ชักถาม รั้งคำแนะนำ เป็นต้น
๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประณินับดี ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที.ป/ว. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

๒๐. คนใกล้ชิดศาสนา

(อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธรศาสนา ดังนี้

ก. **เกื้อกูลพระ** โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น ทิตเบื่องบน* ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที.ป.า. ๑๑/๒๐๘/๒๐๖)

ข. กระทำบุญ คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า **บุญกิริยาวัตถุ** (เรื่องที่จัดว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ

๑. **ทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ
 ๒. **ศีลมัย** ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติปฏิบัติชอบ
 ๓. **ภาวนามัย** ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญา
- และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ
๔. **อปจายนมัย** ทำบุญด้วยการประพาศุภาพอ่อนน้อม
 ๕. **ไวยวัจมัย** ทำบุญด้วยการช่วยขนขวายรับใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์
 ๖. **ปัตติทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี
 ๗. **ปัตตานุโมทนามัย** ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น

๘. *ฉัมมัสสวนมัย* ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ

๙. *ฉัมมเทสนามัย* ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์

๑๐. *ทิกฺขุชุกัมม* ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิกฺขุ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๓๓๐; ที.อ. ๓/๒๔๖)

ค. *คຸ້ນพระศาสนา* ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า *อุบาสกธรรม ๗ ประการ* คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอริสัจ คือ ฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็น เถระ นวกะ และ ปุณฺณกลาง*

* ตามพระวินัย ภิกษุบวชใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า นวกะ ภิกษุบวชครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า มัชฌิมะ ภิกษุบวชครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า เถระ

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นที่ตั้ง คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา**

(อิง.สตุตทก. ๒๓/๒๗/๒๖)

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุบาสกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย

๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕

๓. ไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปแล้ว ขลังศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(อิง.ปญจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๑๑๕

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๑๑๕

จ. **หมั่นสำรวจความก้าวหน้า** กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า **อารยวัฑิ ๕ ประการ** เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. **ศรัทธา** เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่มมงายใจไว้เขว
๒. **ศีล** ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้
๓. **สุตะ** รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น
๔. **จาคะ** เผื่อแผ่เสียสละ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึ่งช่วย
๕. **ปัญญา** รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(อ.จ.ป.ญ.จก. ๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

๒๑. คนสืบศาสนา

(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี้จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับภคอุหัสถ์ และข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน พระสงฆ์อนุเคราะห์กฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือน ทิศเบื้องบน* ดังนี้

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ สุขความเจริญ

(ที.ป/๑. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลัก ปัพพชิตอภินิหังจเวกขณฺ์ (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. เรามีเพศต่างจากกฤหัสถ์ สัตว์แล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่อย่าง จะรู้ถึงตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้†
๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคน้อย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา**

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๑๑๓-๑๑๔

† ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๑๕

๓. เรามีอกัปภิกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อากักรภิกิริยาใด ๆ ของสมณะ เราต้องทำอากักรภิกิริยานั้นๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้***

๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในสิ่งที่สังคอยู่หรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(อัง.ทสก. ๒๔/๔๘/๙๑)

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๑๕

*** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๑๕

๒๒. คนถึงธรรม

(ผู้หมกกิเลส)

หยาดน้ำไม่ติดใบบัว วารีไม่ติดปทุม ฉันทใด มุนีย่อมไม่
คิดในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฉันท
นั้น

(พ.ศ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พร่ำเพ้อถึง
สิ่งที่ยังไม่มาถึง ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิว
พรรณจึงส่องใส

ส่วนชนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา เฝ้าแต่ฝันเพ้อถึงสิ่งที่
ยังไม่มาถึง และหวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงซุบ
ซิดหม่นหมอง เสมือนต้นอ้อสด ที่เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ใน
กลางแดด

(ส.ส. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี่ของเรา นี่ของคน
อื่น ผู้นั้นไม่ต้องเผชิญกับเจ้าตัว “ของข้า” จึงไม่เศร้าโศกว่า
ของเราไม่มี, เขาไม่กระวนกระวาย ไม่ติดข้อง ไม่หวั่นไหว

เป็นผู้สม่ำเสมอในที่ทั้งปวง เมื่อเขาไม่หวั่นไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้สึกปรุ่งแต่งใดๆ เขาเลิกรำพึงรำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดภัยโปรงในที่ทุกสถาน

(พ.สุ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายตลอดเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้กิเลสตั้งตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัยเสียให้ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจ อยู่สบาย

(อ.ง.ติก. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม: นี่แน่ะพระ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มี ความสนุกบ้างหรือ ท่านนั่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อหน่ายบ้างหรือ?

ตอบ: นี่แน่ะท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความทุกข์หรือ ความสนุกข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็หาไม่มีความเบื่อหน่ายไม่

ถาม: นี่แน่ะพระ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีความสนุก ทำอย่างไรท่านนั่งคนเดียว จึงไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย

ตอบ: คนมีความทุกข์นั้นแหละ จึงมีความสุข คนมีความสนุกนั้นแหละ จึงมีความทุกข์ พระไม่มีทั้งสนุก ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(ส.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความงุ่นง่านหงุดหงิด ย่อมไม่มีในใจของพระอริยะผู้ผ่านพ้นไปแล้วจากการ (คิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็น อย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(พ.ญ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่าน่ายังหาที่ยังไม่ได้ トラบใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที トラบนั้น แต่พอหาที่ยังพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(ส.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ที่ไม่เดือดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เสรำโศก ถ้าเป็นปราชญ์ มองเห็นที่หมายแล้วไซ้ร้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(พ.ญ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวัน
 ไม่มีเคียดร้อนใจ อะไรที่จะสูญเสียบໍเห็นที่ไหนในโลก
 ดังนั้น จนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดีที่คิดปรานีช่วยปวงสัตว์

(ส.ส. ๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คาม วา ยทิ วารญเณ นิมนเน วา ยทิ วา ถล
 ยตุล อรหันโต วิหรนติ ตํ ภูมिरามณเยยกํ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
 ท่านผู้ไกลไกลเสวยที่ไหน ที่นั่นไซ้รู้คือสถานอันรื่นรมย์

(พ.ภ. ๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายเล่ม

ที่มาท้ายหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ตามก็ดี มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษดังนี้:-

๑. ในสัปปริสธรรม ๗ ประการ ชัมมัญญตา ยังมีความหมายอีกแง่หนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราว นั้นได้ อัคคัญญตา มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทางที่จะขยายความของสิ่งนั้น เรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปปริสธรรมทั้งหมด
๒. ในอธิปไตยสูตร (อง.ติก. ๒๐/๔๗๕/๑๘๖) พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของ อธิปไตย ๓ เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ แต่ความหมายเช่น

นั่นอาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบายเฉพาะกรณี หรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า *ธรรมาธิปไตย* เป็นธรรมข้อหนึ่งของ *พระเจ้าจักรพรรดิ* (ดูบทที่ ๓) เป็นคุณสมบัติของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า (อภ.ตีก. ๒๐/๔๕๓/๑๓๕; อภ.ปญจก. ๒๒/๑๓๓/๑๖๕) ใน *วิสุทธิมคค* (๑/๑๒, ๑๖) ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม *อธิปไตย* ๓ นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ *อิตตาธิปไตย* และ *โลกาธิปไตย* เป็นคำอธิบายความหมายของ *หิริ* และ *โอตตัมปะ* (ที.อ. ๓/๒๑๕; ม.อ. ๒/๔๒๒; อิติ.อ. ๒๐๕; ชา.อ. ๑/๑๕๘) ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมายกเยื้องอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะเข้ากับเรื่องนี้ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. *จักรวรรดิวัตร* ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า *จักรวรรดิวัตร ๑๒* ดังรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจากอรรถกถา (ที.อ. ๓/๔๖)
๔. *ทิวฐัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม* นี้ ประรูปร่างศัพท์ตามบาลี ส่วนที่ท่านให้ชาวบ้านจำง่ายๆ พวกกันมาติดปาก

ว่า *ทิวฐัมมิมิกัถปะโยชนั* คำว่า *ปะโยชนั* เป็นคำสร้อยเติมไว้ให้คล้องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ *อັถะ* ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง

๕. ใน *สุขของภคหัตถ์ ๔* สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า “สุขเกิดจากประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ” ชวนให้เข้าใจจำกัดเฉพาะการงานอาชีพเท่านั้น แต่ตามพระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่นี้จึงยกเรื่องคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระบาลี (สุขเกิดจากการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุขข้อที่ ๑ แล้ว)
๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย *ฆรวาสาธรรม* ใช้สำหรับการครองชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิมเรียกว่า *ฆรเมสิธรรม* (ธรรมของผู้แสวงเรือน) อนึ่งในที่นี้ *ทมะ* ท่านหมายเอาปัญญา *ขันติ* ท่านหมายเอาความเพียร (มาใน ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑ ด้วย; ส.อ. ๑/๓๕๑; สุตต.อ. ๑/๓๒๓)
๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า *อັถทวาร* (ประตูแห่งประโยชน์) อรรถกถาอธิบาย *อັถ* ว่าได้แก่ “วุฒิ” ส่วน *ทวาร* มีคำไขความว่า “ปมุข” หรือ “มุข” จึงเรียกว่า *วุฒิมุข* ก็ได้ สำหรับ “วุฒิ” นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า *วัฒน* ซึ่ง

เป็นไวยากรณ์ ในที่นี้จึงใช้คำว่า *วัฒนธรรม* (ปากช่องแห่ง
ความเจริญ)

๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควร
จะเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตก
ต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา
พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า *ทิศ ๖*
เพราะเป็นจุดด้านต่างๆ ของทะเลที่อยู่รอบตัวเรา
กล่าวคือ

๑. *ทิศเบื้องหน้า* คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา
๒. *ทิศเบื้องขวา* คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. *ทิศเบื้องหลัง* คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง
๔. *ทิศเบื้องซ้าย* คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย
๕. *ทิศเบื้องล่าง* คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
๖. *ทิศเบื้องบน* คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์

๙. *हरश्च* เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น *อญฺยทตฺตฺตุหฺร*

๑๐. *อนุกมปิ* บาลีเดิมเป็น *อนุกมฺปก*

๑๑. ในองค์คุณของ*กัลยาณมิตร ๗* ข้อ ๕ *วจนฺกฺขโม* คำ
บาลีท่านมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น
คือ รับฟังคำตำหนิ วิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะ
แก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมาย ใน *อง.อ. ๓/๒๐๐*
และตัวอย่างใน *ส.อ. ๑/๑๔๕*)

๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุงใหม่ ตามบาลีแท้เป็น ๑
อนุพุพิกถ์ ๒. ปริยายทสฺสาวิ ๓. อนุทยตฺ ปรุจิจ ๔.
น อามิสฺนตโร ๕. อตฺตานญจ ปรญจ อนุปฺหจ
๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ สร้างเครื่องคุ้มภัยในสาร
ทิส อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความ
รู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้
ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็
แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น
(ที.อ. ๓/๑๘๓)
๑๔. วุฒิชรรรม หรือ วุฒิ ๔ นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า
ปญฺญณาวุฑฺฒิชรมม คือธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา
มิใช่ความเจริญทั่วๆ ไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าใน
หมวดการเรียนการศึกษา
๑๕. แปลรักษาศัพท์ว่า กระจ่างพการในศาสนานี้ ดังนั้น
จะแปลว่า “ออกนำในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการ
พระพุทธศาสนา” ก็ได้
๑๖. คำอธิบายถือตาม อ.อ. ๓/๓๕๕ แปลกจากที่เรียน
กันมาบ้าง

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธา และคุณงามความดี อันเป็นบุญจรรยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ ของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไป เป็นวิทยากร ในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนซิลเวเนีย โดยมีคุณบุญเลิศ โปธิณี ร่วมเดินทางไปช่วย ทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชน ชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ใน เมืองฟิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมือง ในรัฐนิวเจอร์ซีย์ ได้ไป เยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะด้าน พาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่างๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธา ทั้งหลาย ไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับ ปัจจัยที่บริจาคถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาค ด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่ม

พูนคุณความดียิ่งขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดเพิ่มเติมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมพื้ๆ ง่ายๆ ที่เหมาะแก่ทุกชั้นทุกวัยสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ *คู่มือดำเนินชีวิต* ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ชัดเภาคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอร์ทมอร์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ก ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้น ในรูปตัวพิมพ์ดีด โรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุนซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอร์ทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่น บางราย ได้ขออนุญาตบ้าง ถิอวิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง คู่มือดำเนินชีวิต จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า ธรรมนุญชีวิต หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น*

ขออนุโมทนา และอำนวยการแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้ เคียงสวอรัทมอร์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจรรยา ที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนาอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทายาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมุณี (ประยุทธ์ ปยุตโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

* กรรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า พุทธจริยธรรม

พระพรมคุณนารถ (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๑๕